

EL CÀNON COM A ELEMENT CONSTITUTIU DEL POBLE

Jaume FONTBONA

1. *Introducció*

En primer lloc, voldria partir de l'explicació dels termes del títol.¹ Així, el cànon suposa el reconeixement del que és, i ha de ser sempre, normatiu per a l'Església.² I quan un element és constitutiu significa que estableix o forma. Per tant, i d'entrada, el títol afirma que el cànon constitueix el poble com a tal, i en el nostre cas, com un *poble de pobles*, l'Església. Aquest tret ecumènic està inclòs en el mateix forjament del cànon neotestamentari.

En parlar del cànon com a element constitutiu del poble, no es pot oblidar el paper dels Dotze en els seus orígens. Així, els *Dotze*, a més de ser el nucli dels seguidors de Jesús,³ tenen un significat simbòlic,⁴ atès que representen la restauració d'Israel⁵ i se saben enviats a les dotze tribus d'Israel, és a dir, a tot Israel.⁶ Segons el relat lucà, immediatament després de la desaparició física del Senyor ressuscitat i de la mort de Judes, un dels Dotze, ve refeta la institució dels Dotze (Ac 1,15) a fi d'expressar la inauguració de l'Israel escatològic.

1. Sobre l'origen i el significat del terme «cànon»: Mauro PERANI, «Il processo di canonizzazione della Bibbia ebraica. Nuove prospettive metodologiche», *Rivista Biblica* 48 (2000) 390-391. On recorda que, en el segle II d.C., el terme «cànon» s'usa en els ambients cristians amb el significat de «regla» o «norma de la fe».

2. Cf. Gonzalo ARANDA PÉREZ, «Tradición, Tradiciones y Sagrada Escritura», *Teología del sacerdocio* 21 (1990) 55. Vegeu també CONCILI VATICÀ II, *Dei Verbum*, 8.

3. Per exemple: Gerd THEISSEN, *La religión de los primeros cristianos. Una teoría del cristianismo primitivo* (BEB 108), Salamanca: Sígueme 2002, p. 307.

4. François VOUGA, *Los primeros pasos del cristianismo primitivo. Escritos, protagonistas, debates* (Agora 7), Estella: Verbo Divino 2001, p. 36.

5. Raymond E. BROWN, *Croire en la Bible à l'heure de l'exégèse* (Lire la Bible 23), Paris: Cerf 2002, p. 192. On constata que la finalitat d'aquest grup de Dotze és assegurar sobre (dotze) trons i jutjar les dotze tribus d'Israel: Mt 19,28; Lc 22,30.

6. Cf. THEISSEN, *La religión de los primeros cristianos*, 301.

D'ara endavant, els Dotze simbolitzen la continuïtat amb l'Israel històric i la novetat de l'Israel escatològic, novetat que s'expressa en l'*esdeveniment Jesús*. Per això i des d'aleshores, la missió dels Dotze consisteix a anunciar i fer present l'*esdeveniment Jesús*, el crucificat ressuscitat.⁷

Amb tot, els Dotze són inclosos, més endavant, en el concepte d'*Apòstols*, els quals obren el significat dels Dotze a tots els pobles, i el mestre d'aquesta transformació és Lluc (Lc 6,3),⁸ el teòleg de la salvació com a història. Abans de la formació del cànon, els Apòstols i els profetes, amb Jesucrist com a pedra angular (Ef 2,20), són el fonament de l'edifici, l'Església, com un poble de pobles.

La formació del cànon

El procés de formació i recepció dels vint-i-set llibres que formen el cànon neotestamentari va ser llarg,⁹ sembla que no és fins a Tertul·lià que apareix ben fixat, amb algunes variants pel que fa al definitiu,¹⁰ i ja es troba testificat, en la seva forma actual, en la *Carta festal* (de l'any 367) d'Atanasi d'Alexandria.¹¹

El tret ecumènic, però, ja apareix en la seva mateixa formació, encara que la diversitat en pogués allargar la recepció. En efecte, entorn d'una diversitat de tradicions, que reben i interpreten l'*esdeveniment Jesús*: encarnació, passió, mort i resurrecció, s'edifica l'única Església de Crist.

D'altra banda, com diu el document de la Pontífica Comissió Bíblica *La interpretació de la Bíblia en l'Església*, «discernint el cànon de les Escripures, l'Església discernia també i definia la seva pròpia identitat, de manera que les

7. Cf. Erio CASTELLUCCI, *Il ministero ordinato* (Novo corso di teologia sistemática 10), Brescia: Queriniana 2002, p. 50; Joseph A. FITZMEYER, *Los Hechos de los Apóstoles*, vol. I: *Hch 1,1-8,40* (BEB [Biblioteca de Estudios Bíblicos] 112), Salamanca: Sígueme 2003, p. 298: «El grupo de los Doce es recompuesto para que puedan dirigirse al pueblo de Israel reunido en Jerusalén [...] Para preparar el escenario para esa proclamación, los Doce tenían que estar recompuestos.» Vegeu, tanmateix, Josep RIUS-CAMPS, *Comentari als Fets dels Apòstols*, vol. I: I: «Jerusalem»: *configuració de l'església judeocreient (Ac 1,1-5,42)* (Col·lectània Sant Pacià 43), Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya 1991, pp. 88-92, i Josep RIUS-CAMPS – Jenny READ-HEIMERDINGER, *The Message of Acts in Codex Bezae*, vol. I, *Acts 1.1-5.42: Jerusalem*, London – New York: T & T Clark International 2004, pp. 107-139, on es comprova que la reposició, per mitjà de Maties, del dotzè apòstol no s'hauria d'haver dut a terme.

8. A partir d'Ac 6,2 els Dotze desapareixen: la Paraula surt de l'àmbit d'Israel.

9. Sobre les característiques generals del procés de canonització: M. PERANI, «Il processo di canonizzazione della Bibbia ebraica», *Rivista Biblica* 48 (2000) 388-389.

10. Cf. Ramón TREVIJANO, *La Biblia en el cristianismo antiguo. Pre-nicenos. Gnósticos. Apócrifos* (Introducción al estudio de la Biblia 10), Estella: Verbo Divino 2001, pp. 139-143,

11. Jared WICKS, «Canon bíblico», en *Diccionario de Teología fundamental*, Madrid: Paulinas 1992, p. 178; Geoffry WAINWRIGHT, «Canone», en *Dizionario del Movimento ecumenico*, Bologna: Dehoniane 1994, p. 120; PERANI, «Il processo», 391: «L'applicazione dell'aggettivo canonico ai libri biblici si trova per la prima volta nel Concilio di Laodicea (nel 360 ca.) e nella Lettera pasquale 39 di Atanasio nel 367.»

Esriptures són des d'ara un mirall en el qual l'Església pot constantment redescobrir la seva identitat i verificar, segle rere segle, la manera com respon sense parar a l'Evangeli i com es disposa ella mateixa a ser-ne el mitjà de transmissió (cf. DV, 7)».¹²

François Vouga i altres estudiosos del Nou Testament dibuixen quatre grans tradicions, segons el perfil de quatre grans figures dels orígens del cristianisme: Pere, el primer dels Dotze (Mt 10,2; Mc 3,16; Lc 6,12) i el primer al qual s'aparegué el Senyor ressuscitat (1Co 15,5; Lc 24,34),¹³ que forja l'anomenada tradició petrina; Jaume, el germà del Senyor (tradició arrelada en el monoteisme d'Israel, que no se'n distingeix prou, abans de la destrucció del temple de Jerusalem),¹⁴ el deixeble estimat (tradició joànica)¹⁵ i Pau (tradició paulina).¹⁶

La concreció d'aquesta diversitat de tradicions entorn de l'esdeveniment *Jesús* varia segons l'autor; per exemple, Vouga en distingeix sis interpretacions diferents, i totes elles consignades a l'interior del cànon neotestamentari:¹⁷

- 1) La dels galileus itinerants, que qualla en el radicalisme itinerant
- 2) La sapiencial, que qualla en la font Q i en l'evangeli segons Tomàs
- 3) La judeocristiana de Jerusalem, de la qual trobem indicis en Ac i en Ga 2 (entorn de Jaume, el germà del Senyor)
- 4) L'hel·lenista, a Jerusalem (Ac 6,1-7) i a Antioquia (Ac 11,20; 13,1-3), es nota per l'actitud liberal davant la Llei (per exemple, Esteve d'Ac 7), el seu encontre amb Jesús ressuscitat els marca diferentment dels jueus no hel·lenistes)
- 5) La paulina
- 6) La joànica, d'origen no pas galileu, sinó procedent de Judea o, més probablement, de Samaria

12. PONTIFICIA COMISSIÓ BÍBLICA, *La interpretació de la Bíblia en l'Església* (Paràbola 7), Barcelona: Claret 1994, pp. 94-95.

13. Cf. Rudolf PESCH, «Ciò che era visibile in Pietro, è passato nel primato. I fondamenti biblici del Primato e della sua trasmissione», en CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Il primato del successore di Pietro nel mistero della Chiesa. Testo e commenti* (Documenti e studi 19), Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 2002, pp. 25-50. També: Raymond E. BROWN (ed.), *Pietro nel Nuovo Testamento. Un'indagine ricognitiva fatta in collaborazione da studiosi protestanti e cattolici* (Bibbia e rinnovamento), Roma: Borla 1988 (original anglès de l'any 1973).

14. Ga 1,19; Ac 12,7; 15,13; 21,18. Cf. Étienne NODÉ, *Baptême et résurrection: Le témoignage de Josèphe* (Josèphe et son temps 2), Paris: Cerf 1999.

15. Cf. Raymond E. BROWN, *La comunidad del discípulo amado*. Estudio de la eclesiología juánica (BEB 43), Salamanca: Sígueme 1983.

16. Cf. Raymond E. BROWN, *Las Iglesias que los Apóstoles nos dejaron* (Cristianismo y sociedad 13), Bilbao: Desclée de Brouwer 1986; Margaret Y. MACDONALD, *Las comunidades paulinas. Estudio socio-histórico de la institucionalización en los escritos paulinos y deutero-paulinos* (BEB 78), Salamanca: Sígueme 1994.

17. VOUGA, *Los primeros pasos del cristianismo primitivo*, 157.

D'altra banda, Theissen presenta aquesta diversitat interpretativa de l'*esdeveniment Jesús*, reflectida en el cànon neotestamentari, sota el perfil de quatre grans corrents:¹⁸

1) El judeocristianisme (integraria els creients de Jerusalem entorn de la figura de Jaume, el germà del Senyor, no sols l'ala més hebrea com l'evangeli dels nazarens, sinó també l'ala gnòstica, com l'evangeli de Tomàs;¹⁹ com a escrit canònic hi hauria *Jm*)

2) El cristianisme sinòptic (com a canònics: Mt, Mc i l'obra lucana de Lc i Ac)

3) El cristianisme paulí (on es fa palesa la connexió entre el mateix Pau i els escrits deuteropaulins)

4) El cristianisme joànic

En definitiva, no tots els autors dissenyen de la mateixa manera aquesta diversitat, certament palesa. Hi ha consens, però, a l'hora de dissenyar el perfil de les tradicions paulina i joànica, però també en les dues grans variables: una tendència influïda per l'hel·lenisme ambiental i una altra ben arrelada en el judaisme.

A més, hi ha qui insisteix en la tradició petrina com a pal de paller de tota la diversitat, com Rudolf Pesch, el qual afirma que, fins i tot, rere l'edició del cànon hi hauria, potser, l'*escola* petrina amb seu a Roma.²⁰ Des dels inicis, però, la figura de Pere entra en competència o amb el deixeble estimat, amb Jaume el Just (el germà del Senyor),²¹ amb Maria Magdalena,²² amb Pau. Pere esdevé, ben aviat, la figura emblemàtica i normativa per al cristianisme hel·lenístic, però no solament dels hel·lenistes.²³ Com diu Tillard, el medi en què germina la recepció del paper de Pere, ja des dels seus orígens, està marcat de tensions.²⁴ D'antuvi, Pere és reconegut com la figura que connecta amb Jesús i com el fundador de la missió cristiana.²⁵

Tot i aquesta diversitat, el cànon apareix com una unitat en la diversitat. El cànon rep les quatre grans tradicions que tenen al darrere una figura tipus (Pere, Jaume de Jerusalem, Pau i el deixeble estimat o Joan), de les quals, ben aviat, dues apareixen en tensió; en concret, la tradició petrina, que recull l'heretat jueva i també la samaritana (rebuda per la tradició joànica), i la tradi-

18. THEISSEN, *La religión de los primeros cristianos*, 302-309.

19. *Ibíd.*, 303; on afirma que l'Evangeli de Tomàs proposa una teologia gnòstica i alhora atorga una posició qualificada a Jaume de Jerusalem, el germà del Senyor.

20. Cf. PESCH, «Ciò che era visibile in Pietro», 25.

21. VOUGA, *Los primeros pasos del cristianismo primitivo*, 73.

22. *Ibíd.*, 198.

23. Jean Marie Roger TILLARD, *La Iglesia local. Eclesiología de comunión y catolicidad* (VeI 146), Salamanca: Sígueme 1999, pp. 576-584.

24. TILLARD, *La Iglesia local*, 584.

25. VOUGA, *Los primeros pasos del cristianismo primitivo*, 271.

ció paulina, que recull l'obertura de la fe en l'*esdeveniment Jesús* als pobles pagans. És la imatge clàssica de Pere com el qui arrela l'Església naixent en la tradició bíblica i la de Pau com el qui l'obre al món pagà i a tots els pobles,²⁶ sense entrar, però, en contradicció amb la tradició, atès que aquesta ja porta el germen d'universalitat.

Segons Pesch, la intenció de recollir en un mateix cànon aquesta diversitat interpretativa és la de la unitat. Una unitat mantinguda entorn de dos pilars, Pere i Pau, els dos apòstols que han regat amb la seva sang l'Església de Roma. Així, a l'interior de l'actual cànon neotestamentari, al *testament de Pere* (2Pe) correspon el *testament de Pau* (2Tm), escrits ambdós des de l'Església local de Roma. En el testament de Pere, ja s'hi reflecteix la unitat del cànon;²⁷ unitat que apareix com a *regla de fe* transmesa *una vegada per sempre* pels Apòstols (cf. 2Pe 3,2; Jud 3.17). El mateix Justí (segona meitat del segle II) testimonia la lectura de les *Memòries dels Apòstols* el dia del Senyor, durant la celebració de l'Eucaristia dominical.²⁸

El que més impressiona és que, tot i la gran diversitat inicial, en menys d'un segle, les diverses Esglésies locals es possessin d'acord amb el catàleg de llibres rebuts com a Nou Testament. Quan Marció els va limitar a Lluc i als escrits paulins revisats, no va inventar la idea del cànon, sinó que va fer més conscient l'Església de quin era el propi.²⁹ En efecte, quan les generacions de després dels apòstols decideixen delimitar el cànon no tenien cap consciència de crear-lo, sinó de rebre simplement els llibres que expressaven i contenien la regla de fe *apostòlica*.³⁰

El mateix Pesch constata que el cànon ofereix la imatge d'un impressionant teixit de testimonis apostòlics que tenen Pere com a trama vertebradora, a fi d'afirmar que el que era ja visible en Pere, ara ha passat en el primat,³¹ el bisbe de l'Església local de Roma.

La mateixa diversitat va fer que el cànon, fruit del consens entre les diverses interpretacions eclesials, fos acceptat tan ràpidament i sense conflictes en l'Església dels orígens.³² Tanmateix, el factor de la unitat del cànon no rau en la

26. En el mosaic de Santa Sabina a Roma hi ha representades dues dones que simbolitzen, respectivament, l'Església de la circumcisió (*Ecclesia ex circumcissione*) i l'Església dels gentils (*Ecclesia ex gentibus*), a les quals s'associa, respectivament, Pere i Pau. Vegeu la portada i la respectiva explicació en Raymond E. BROWN - P. MEIER, *Antioch and Rome. New Testament Cradles of Catholic Christianity*, Ramsey (New York): Paulist Press 1983.

27. PESCH, «Ciò che era visibile in Pietro», 25-26.

28. *IApol.*, 57.

29. Ramón TREVIJANO ETCHEVARRÍA, «Ministerio y regla de fe», *Teología del sacerdocio* 21 (1990) 101-102.

30. Cf. Jean Noël ALETTI, *Jesu-cristo ¿factor de unidad del Nuevo Testamento?* (Agape 22), Salamanca: Secretariado Trinitario 2000, p. 246, n. 23.

31. PESCH, «Ciò che era visibile in Pietro, è passato nel primato», 26.

32. Cf. THEISSEN, *La religión de los primeros cristianos*, 320, 335.

síntesi dels diversos corrents o en la tensió entre les diverses interpretacions, sinó en l'*esdeveniment Jesús*. En concret, els diversos escrits neotestamentaris (cartes, narracions o apocalipsis) absolutament mai no separen Crist o el Senyor de l'home Jesús.³³

I és el mateix *esdeveniment Jesús* que impedeix que la diversitat tibi la unitat fins a posar-la en qüestió, ja que aquesta diversitat no provoca fissures, ni malmet la base estructurada entorn del mateix *esdeveniment Jesús*.³⁴

La imatge de la *xarxa de pesca* (cf. Jn 21,11) resulta un bon exemple il·lustratiu d'aquesta unitat en la diversitat. En efecte, «la xarxa que el pescador usa és un teixit de fils nuats que formen una malla, els fils poden ser més gruixuts o més prims, però tots participen en la solidesa del filat, i són tots els que aguanten i transmeten les pressions, forces i tensions a què se sotmet la xarxa. Cap fil ni cap nus no és privilegiat i fonamental. Tots es donen solidesa els uns altres i, en fer-ho, la fortalesa de cada fil *depèn* de la fortalesa del conjunt».³⁵ El conjunt és el cànon amb els vint-i-set llibres que el formen, els fils i els nusos són les diverses interpretacions i les grans tradicions, cap no és fonamental ni privilegiada, totes juntes li donen aquesta singularitat d'una unitat en la diversitat, on cap tradició, per més important que sigui, cap corrent interpretatiu, per més fascinant que aparegui, no malmet l'originalitat de la unitat.

Certament, l'*esdeveniment Jesús* estructura totes les tradicions reflectides en el mateix cànon, n'és la pedra angular, i els Apòstols i els profetes, els fonaments (cf. Ef 2,20). En efecte, el testimoni apostòlic es converteix, després de la desaparició dels qui havien estat amb Jesús (Mc 3,16), en *regla de fe*.³⁶

2. La funció del cànon

Segons Theissen, el cànon és la gran resposta del cristianisme primitiu en la seva fase final a la crisi d'identitat de l'Església.³⁷ I el cànon, a més, s'imposa contra dos fronts: el gnòstic i el del profetisme radical;³⁸ uns i altres soccaven l'expansió de la Paraula feta home en Jesús i transmesa pel testimoni atg apostòlic (cf. 2Pe 3,2; Jud 17), gràcies a l'acció de l'Esperit.

Per això els Apòstols, després d'haver desaparegut, continuen essent presents i parlant, primer, a través de la pràctica pseudo-epigràfica, i després a través dels profetes i mestres, i des del segle II, a través del ministeri dels bisbes locals, es

33. ALETTI, *Jesu-cristo*, 241.

34. És la tesi de l'esmentat llibre d'ALETTI: *Jesu-cristo* [= *Jésus-Christ fait il l'unité du Nouveau Testament?*, Paris 1994].

35. Imatge extreta de Josep-Maria TERRICABRAS, *I a tu, què t'importa? Els valors. La tria personal i l'interès col·lectiu* (Obertures 11), Barcelona: La Campana 2002, p. 172.

36. Cf. ALETTI, *Jesu-cristo*, 94.

37. THEISSEN, *La religión de los primeros cristianos*, 310.

38. Cf. *ibíd.*, 320.

tracta d'assegurar la continuïtat del missatge fundador (cf. Ef 2,20). En definitiva, no importa el títol dels qui assegurin la continuïtat, sinó la seva missió de fer vius i presents els apòstols i la veritat de l'únic Evangeli rebut.³⁹ Un exemple el tenim al final del quart evangeli (Jn 21), tot i la certa desaparició de Pere i del deixeble estimat és evocada la seva presència permanent (Jn 21,20-23).⁴⁰

La funció del cànon no és altra que dur-nos cap al coneixement de Jesucrist (2Pe 1,3), és a dir conèixer la seva vida i el seu ensenyament, i alhora la seva identitat de Fill de Déu i la seva missió salvadora.⁴¹

El cànon facilita la trobada amb Jesús de Natzaret, el Senyor ressuscitat, que camina amb els seus seguidors (Lc 24,13-35), seguidors que han rebut l'anunci pasqual del testimoni dels Apòstols (Lc 24,34). El cànon també suscita la fe en Jesucrist, el Senyor, Déu fet home (cf. Jn 20,30-31). I el cànon, gràcies al coneixement de Jesús (la reflexió i experiència teològica sobre Jesús i la reflexió i experiència teològica de Jesús), obre l'accés a *la comunió amb el Pare i amb el seu Fill Jesucrist* i entre els creients (cf. 1Jn 1,1-4).

D'altra banda, com fa notar Aletti, l'ordre dels llibres del cànon neotestamentari obeeix al desig de fidelitat al kèrigma original, el qual «anuncia que Jesús de Natzaret va néixer, va viure fent el bé, va morir sota Ponç Pilat, va ressuscitar (els quatre evangelis), que ara és el Senyor dels vius i dels morts, guia la seva Església (les cartes), i que vindrà gloriós (Apocalipsi)».⁴²

Heus ací que l'actual composició del cànon neotestamentari —nota Aletti— està *crisatològitzada*, i no pas com a fruit de l'atzar, o per pura coincidència, sinó per una autèntica coherència de romandre fidel a l'*esdeveniment Jesús*.⁴³

3. Element constitutiu del poble

¿N'hi ha prou amb el cànon per a constituir un poble en poble de pobles, una comunió de comunions?

Theissen recorda que l'Església indivisa, ja des del segle II, desenvolupa tres formes de regulació social, a fi de protegir la unanimitat en la fe i en el coneixement de Jesús, el Crist: «el Cànon, és a dir una col·lecció autoritativa d'escrits, la *Regula Fidei*, és a dir una confessió de fe vàlida per a tots, i el *Ministeri episcopal*».⁴⁴

39. Cf. Charles PERROT, *Ministri e ministeri. Indagine nelle comunità cristiane del Nuovo Testamento* (Parola di Dio 21), Cinisello Balsamo: San Paolo 2002, pp. 77-78.

40. PERROT, *Ministri e ministeri*, 76-77, n. 6.

41. Cf. ALETTI, *Jesu-cristo*, 250.

42. ALETTI, *Jesu-cristo*, 246. Reconeix que manquen en la seva classificació Actes i Hebreus, vegeu p. 247, n. 26.

43. ALETTI, *Jesu-cristo*, 247. Del factor unificador del cànon, ell en diu *jesucristologia*.

44. Gerard THEISSEN, *La fe bíblica. Una perspectiva evolucionista* (Agora 10), Estella: Verbo Divino 2002, p. 35.

Aletti recorda també que el mateix cànon ja interactua l'apostolicitat amb la comprensió i interpretació de l'*esdeveniment Jesús* (*jesucristologia* i *jesucristologització*) per les diverses Esglésies locals sota la inspiració de l'Esperit.⁴⁵

En definitiva, el mateix *esdeveniment Jesús* és l'element constitutiu no sols del cànon, sinó també del poble.

La confessió de fe vàlida per a tothom s'obre pas, com a element constitutiu de la comunitat eclesial (cf. Ac 2,38-41), amb el ritu del baptisme. Segons Marie-Émile Boismard, la professió de fe més antiga, i prèvia al baptisme, és confessar que *Jesús és el Crist* en l'ambient judeocristià, i que *Jesús és el Senyor* en l'ambient judeohel·lènic; tant l'un com l'altre confessen que Jesús és el sobirà del nou Regne, on hom entra i es posa sota la seva sobirania per mitjà del baptisme *en el nom de Jesús* i amb *la força de l'Esperit*.⁴⁶ L'acció de l'Esperit, segons el mateix Boismard, és concebuda, però, de manera diversa; hi ha dues tradicions diferents: o bé com la força que permet al batejat de reconèixer que Jesús és el Crist, el Senyor (en el mateix moment del baptisme rep el do de l'Esperit), o bé com la força que li permet de romandre fidel al compromís baptismal (després del baptisme rep el do de l'Esperit, per la imposició de la mà, o més tard, per la crismació).⁴⁷

Així, doncs, des dels orígens, el baptisme com a arrel, però també l'Eucaristia, inseparable de la Paraula, i el testimoni apostòlic (cf. 1Co 15,3-5; Rm 10,9), forgen l'Església, una *comunió de comunions*.

Tal com s'esdevé en el judaisme rabínic, contemporani al cristianisme dels orígens, on la mateixa interpretació del cànon, és a dir la *Torah oral*, esdevé també cànon, en els orígens de l'Església, les paraules i els fets de Jesús (*l'esdeveniment Jesús*) són la clau per a obrir el sentit de les Escriures (n'és un exemple Lc 24,13-35.44-48).⁴⁸

També Ramón Trevijano recorda que el que constitueix el cristianisme com a tal és precisament la persona de Jesús —l'*esdeveniment Jesús*— i la predicació apostòlica, arrelada en diverses comunitats i viscuda i testimoniada des d'aquestes diverses comunitats i en elles.⁴⁹

El cànon neix, doncs, com a desenvolupament de la predicació apostòlica, autenticada per la mateixa Paraula anunciada i feta present, i per l'acció de l'Esperit, expressada en el *charisma veritatis* del bisbe (el primer a recordar-

45. ALETTI, *Jesu-cristo*, 251. La n. 35 recorda que entén per *jesucristologia* el discurs sobre Jesucrist (sigui narratiu, epistolar, homilètic, apocalíptic, sistemàtic) i per *jesucristologització* l'ús de l'argument o del motiu (jesu)cristològic en els altres camps: teologia, eclesiologia, ètica, etc.

46. Cf. Marie-Émile BOISMARD, *Le baptême chrétien selon le Nouveau Testament* (Théologies), Paris: Cerf 2001, pp. 8-9 [Trad. cast. = *El bautismo cristiano según el Nuevo Testamento* (Catequesis), Bilbao: Desclée de Brouwer 2003].

47. Cf. BOISMARD, *Le baptême chrétien selon le Nouveau Testament*, 65-92, 109-111.

48. Cf. TREVIJANO, *La Biblia en el cristianismo antiguo*, 111-115, 141.

49. TREVIJANO, *La Biblia en el cristianismo antiguo*, 62.

ho és Ireneu de Lió, a finals del segle II), en comunió amb els altres bisbes, que estan en comunió amb la tradició rebuda dels Apòstols en les seves Esglésies locals. En definitiva, el cànon es forja a partir de la mateixa tradició apostòlica, una tradició viva que estructura la vida i la missió de l'Església en el món.⁵⁰

D'altra banda, la *Regla de fe*, primer expressada en les confessions de fe, després en el cànon i finalment en el Credo, des dels orígens, serveix de norma per a mesurar qualsevol doctrina i per a excloure qualsevol falsa interpretació del mateix cànon escripturístic.

La *Regla de fe* no deixa de ser un element constitutiu, però flexible i dinàmic alhora, sobre el qual actua no solament la reflexió teològica de les diverses comunitats, sinó també les necessitats eclesials i el ministeri episcopal o apostòlic.⁵¹

En definitiva, el cànon no és l'únic element constitutiu de l'Església, com a *comunió de comunions* i com a sagrament de la filiació divina de tota humanitat i de la fraternitat entre tots els pobles de la terra, gràcies a l'*esdeveniment Jesús* i l'acció de l'Esperit.

4. L'aparició del ministeri en el forjament del cànon

Segons Vouga, un fet marca més que la Guerra jueva (66-70 dC): la mort de tres figures dels orígens: Pere, Jaume de Jerusalem i Pau.⁵²

Ens hem adonat que, després de la desaparició dels Apòstols, l'Església naixent no en té prou amb la referència a la Regla de fe i al cànon (cas de Marcí). El mateix procés de recepció del cànon ve donat per una contínua referència a l'autoritat apostòlica. Aquesta referència es fa present i visible en l'acció de l'Esperit en l'Església, quan suscita el ministeri apostòlic com a garant tant de la Regla de fe com del mateix cànon, assumint-ne la diversitat en la unitat de l'únic Evangeli de Jesucrist transmès pels Apòstols.

Sembla que la preocupació per la necessària unitat, sense malmenar la riquesa de la diversitat volguda pel mateix Esperit, farà que les Esglésies locals s'estructurin, des del segle II a tot arreu, entorn d'un únic bisbe amb el seu presbiteri i els diaques. Malgrat que algunes Esglésies locals conservessin durant força temps una estructura eclesial entorn del *col·legi d'ancians* (*presbyteroi-episkopoi*), assistit pels diaques, com l'Església local de Roma.⁵³

50. TREVIJANO, «Ministerio y regla de fe», 107.

51. Cf. TREVIJANO, *La Biblia en el cristianismo antiguo*, 140.

52. VOUGA, *Los primeros pasos del cristianismo primitivo*, 15.

53. L'Església de Roma va mantenir durant força temps una estructura eclesial entorn del «col·legi de bisbes-preveres», assistit pels diaques. Sembla que el primer bisbe únic de Roma va ser Víctor (189-199), quan Ireneu de Lió acaba la redacció dels cinc llibres *Adversus Haereses*

Davant el perill de les heretgies (segles II i III), el fet que les Esglésies vulguin provar que tenen accés a l'ensenyament apostòlic pel bisbe que presideix l'Eucaristia i el fet que les llistes de successió siguin exclusivament episcopals, mostren que el *ministeri de comunió* estava estretament relacionat amb la vida de l'Església local i amb el seu caràcter eucarístic. En efecte, el testimoniatge de l'Església indivisa (*I Climent*, Ireneu i Tertul·lià), davant les heretgies dels segles II-III, forneix tres pistes sobre l'apostolicitat de l'Església:⁵⁴

1) Les Esglésies locals i els seus *responsables pastorals* són els qui reben el testimoni dels Apòstols, i no pas cap grup de *perfectes o il·luminats*, com deien els heretges

2) Els bisbes locals són la garantia que les seves seus han acollit i conservat-preservat la memòria dels Apòstols

3) La unanimitat en la fe de totes les Esglésies locals «en el món» mostra el seu arrelament en la fe dels Apòstols

A partir de les dades descobertes sobre l'Església indivisa, el metropolita Joan de Pèrgam (Zizioulas) dedueix dues importants conclusions:⁵⁵

a) El *ministeri de comunió* esdevé, després de la mort dels Apòstols, el *servei* clau pel qual les Esglésies realitzaven i expressaven llur comunió amb l'Església apostòlica. L'Església local reunida per a la celebració de l'Eucaristia, és vista com a manifestació de la comunitat escatològica reunida entorn de Crist i dels Apòstols. N'és un exemple el paral·lelisme existent entre la litúrgia de la Jerusalem celestial de l'Apocalipsi (Ap 22,1) i la litúrgia terrenal que presenta Ignasi d'Antioquia: el bisbe, assegut «en el lloc de Déu» o «imatge de Crist», envoltat pels preveres i amb els diaques, i davant el poble (*Ad Magn.* 6,1; *Ad Trall.* 3,1)

(180-189). D'altra banda, l'Església d'Antioquia, l'altra seu tradicional de l'apòstol Pere, va començar abans a organitzar-se eclesialment entorn del bisbe sol, amb tot el «presbyterium» i els diaques. Cf. BROWN – MEIER, *Antioch and Rome*; concretament pp. 212-213: «Although Antioch had already attached cultic and teaching authority to the single-bishop (with presbyters and deacons under him), Rome retained longer the structure of plural presbyter-bishops (with deacons under them).» D'altra banda, cal notar que J. RIUS CAMPS, *Ignasi d'Antioquia. Cartes*, 2 vols. (Barcelona: Fundació Bernat Metge 2001), ha posat en relleu que Ignasi és l'únic bisbe de Síria (τὸν ἐπίσκοπον Συρίας, cf. *IgRom* 2,2). Això no exclou l'antic principi prenicè: «una Església, un bisbe»; cf. Jean DE PERGAME, *L'Eucharistie, l'Évêque et l'Église durant les trois premiers siècles (Théophanie)*, Paris: Desclée de Brouwer 1994, pp. 89-117.

54. Francis A. SULLIVAN, *La Iglesia en la que creemos: Una, santa, católica y apostólica* (Cristianismo y sociedad 43), Bilbao: Desclée de Brouwer 1995, p. 198.

55. Cf. Jaume FONTBONA, *Comunió y sinodalidad. La eclesiología eucarística después de N. Afanasiev en I. Zizioulas y J.M.R. Tillard* (Col·lectània sant Pacià LII), Barcelona: Herder 1994, pp. 154-159; Métropolitte JEAN DE PERGAME, *L'Eucharistie, l'Évêque et l'Église durant les trois premiers siècles (Théophanie)*, Paris: Desclée de Brouwer 1994, pp. 73-117.

b) L'Església primitiva, per mitjà del *ministeri de comunió*, manté el principi de Cebrià de Cartago, *episcopatus unus est* (l'episcopat és un de sol),⁵⁶ sense contradir la catolicitat de l'Església local: cada Església episcopal manifesta *ahora tota l'Església* i la successió dels Apòstols

En definitiva, els conflictes cristològics dels dos primers segles fan necessària una estructura que vetlli per l'ortodòxia (la *sana doctrina* de les Pastorals). Confirma aquesta dada el fet que, ben aviat, en la tradició paulina, apareixi l'ἐπίσκοπος únic (1Tm 3,1-7 i Tt 1,7), acompanyat d'altres col·laboradors, exercint la funció de l'ἐπισκοπή (funció de govern).

Durant el segle II i pertot arreu, s'aferma la figura del bisbe únic davant el *presbyterium*; en aquest procés hi influirà enormement el conflicte amb el gnosticisme. En efecte, els gnòstics van fer que cada Església local fixés una *successió episcopal* que la connectés amb l'Església dels Apòstols. Malgrat el procediment arbitrari amb què es feren les llistes episcopals, això va contribuir a reforçar l'autoritat del bisbe únic en els llocs on ja exercia plenament, i a agilitzar-ne la implantació en els llocs on, com a Roma, encara no s'havia consolidat del tot.⁵⁷

El fet que el *ministeri de comunió* (l'ἐπισκοπή) connecti els cristians d'una Església local amb els Apòstols i amb l'*una-vegada-per-sempre* (ἐφάπαξ) de l'*esdeveniment Jesús* fa que sigui essencial per a cada Església local.⁵⁸ Pel ministeri de comunió, l'Església apostòlica és present en cada Església local.⁵⁹

En altres paraules, el ministeri de comunió (l'ἐπισκοπή) té cura i possibilita que l'Església d'un lloc perduri *en la continuïtat apostòlica*. Expressió que implica la *successió apostòlica*, però també *continuïtat* de l'ensenyament de la fe, *continuïtat* de la vida sacramental, *continuïtat* de la inspiració de la missió, *continuïtat* de la custòdia de l'Església en l'opció pels pobres, *continuïtat* de la solidaritat amb les altres Esglésies, *continuïtat* de la transmissió fidel del que «ha estat rebut dels Apòstols».⁶⁰

Encara que el testimoniatge dels Apòstols porti un ἐφάπαξ irremplaçable, el seu dipòsit (παράθηκη) és confiat a uns homes que són investits oficialment de l'autoritat *ad hoc* i assegurats amb l'ajuda de l'Esperit, esdevenint els responsables de la «tradició» (παράδοσις) de la veritable fe. La fe, certa-

56. *De catholicae Ecclesiae unitate*, 5: «Episcopatus unus est cuius a singulis in solidum partis tenetur.»

57. Manlio SIMONETTI, «Presbiteri e vescovi nella Chiesa del I e II secolo», *Vetera Christianorum* 33 (1996) 132.

58. Vegeu Jaume FONTBONA, *Ministeri de comunió* (Sauri 136), Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya – Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, pp. 46-48, seguint l'obra de l'eminent teòleg i ecumenista Jean-Marie Roger Tillard (1927-2000).

59. TILLARD, «Ministry and Apostolic Tradition», *OiC* 25 (1989) 15.

60. TILLARD, «Eclésiologie de communion et exigence oecuménique», *Irén* 59 (1986) 227.

ment, els precedeix, perquè la reben de la comunitat que l'ha «conservada» pels seus predecessors, que en garanteixen l'arrelament en el testimoniatge apostòlic.⁶¹

Concretament, i seguint Tillard (1927-2000),⁶² podem afirmar que, fonamentalment, el ministeri episcopal:

- 1) vetlla per la conservació del dipòsit de la fe (παραθήκη)
- 2) té l'encàrrec d'irradiar el ministeri apostòlic, en el qual perdurará *el* ministeri fonamental fins a la fi del temps, seguint el ritme de la història i en circumstàncies sempre noves
- 3) actua com a *vicari* del testimoniatge (μαρτυρία) dels Apòstols

En resum, l'especificitat del ministeri episcopal consisteix a conservar, explicitar, interpretar, actualitzar i transmetre la Paraula apostòlica a les Esglésies locals. Certament, gràcies al ministeri de comunió dels bisbes, els Apòstols continuen predicant en l'Església, governant-la, presidint-ne l'Eucaristia i acompanyant-la en la seva missió fins a la vinguda de la Jerusalem celestial.⁶³

Però el ministeri de comunió dels bisbes no afegeix res al ministeri apostòlic. Així, l'especificitat del ministeri episcopal (l'ἐπισκοπή) consisteix no sols a rebre «oficialment» la garantia de l'Esperit i la seguretat que la seva força vivificant l'acompanya, sinó també en aquesta «mirada sobre...», aquest «tenir cura de...», aquesta «atenció a...» allò que el mateix Esperit Sant realitza en l'Església des de Pentecosta.⁶⁴ Aleshores el ministeri de comunió té precisament la seva base en la *memòria* (en el sentit de l'arrel hebrea *zkr*) apostòlica. El ministeri de comunió guarda l'Església (per l'Eucaristia, els sagraments, l'ortodòxia i la vida evangèlica) en la *memòria* de l'*una-vegada-per-sempre* (ἐφάπαξ) apostòlic.

D'altra banda, el ministeri de comunió és el *sacramentum* (sagrament) de la comunió entre les Esglésies *hic et nunc*, de la comunió amb els seus predecessors i fonamentalment de la comunió d'aquests amb la comunitat apostòlica. Dit d'una altra manera, el ministeri de comunió *descentra* (acció vertical i horitzontal) l'Església local, obrint-la a la comunitat apostòlica a través del temps (tret vertical) i fins a l'extrem de la terra (tret horitzontal). És, doncs, «*sacramentum* de la catolicitat per a la seva Església local».⁶⁵

61. TILLARD, *Iglesia de Iglesias. Ecclesiólogia de comunió* (Ver [Verdad e Imagen] 113), Salamanca: Sígueme 1991, p. 197.

62. Cf. FONTBONA, *Comunió y sinodalidad*, 327.

63. TILLARD, «Ministry and Apostolic Tradition», 19-20.

64. TILLARD, *Iglesia de Iglesias*, 199-200.

65. TILLARD, «Ministry and Apostolic Tradition», 21.

5. Conclusions

L'*esdeveniment Jesús* estructura la *regla de la fe*, el *cànon*, i el *ministeri de comunió*. I tots tres constitueixen l'Església en Església d'Esglésies. D'altra banda, tots tres elements estan al servei de l'*esdeveniment Jesús*, que alhora els ultrapassa tots ells.

El ministeri apostòlic recorda que l'Església rep sempre la Paraula de l'Esperit, i la rep com la Paraula del mateix Ressuscitat, que continua donant unitat a tot el que la mateixa Església reconeix com el que és i serà sempre normatiu per a ella; i al mateix temps, està al seu servei; és a dir, l'Església i el ministeri (que rep com a do de Déu) serveixen una Paraula que no és seva i que tampoc no s'esgota en el cànon, sinó que apunta cap a la veritat de l'*esdeveniment Jesús*, esdeveniment que l'Esperit ha d'anar actualitzant i fent comprensible al llarg de la història (cf. Jn 14,16.26; 16,13-15).

En concret, la missió d'interpretar autènticament la Paraula —oral o escrita—, rebuda a través de l'Esperit en l'Església, ha estat confiada al magisteri eclesial, que no pot situar-se ni al marge ni per sobre de la Paraula sinó al seu servei.⁶⁶

Des dels orígens, els profetes i els mestres, que succeeixen la generació apostòlica (cf. Ef 4,11), no repeteixen les paraules ni recorden com a passats els fets d'un mort crucificat, sinó que l'anuncien viu i el fan present, i són conscients que la Paraula, que anuncien i fan present, ve de Déu a través del seu Esperit.⁶⁷ Aquest tret singular, és a dir que la Paraula acollida i celebrada en una comunitat, anunciada i feta present en un lloc, testimoniada amb la vida i l'acció, vingui de Déu per l'Esperit, l'Església ho expressarà aviat en el ritu d'ordenació, del qual en tenim el primer testimoni en l'anomenada *Tradició Apostòlica* d'Hipòlit.

La diversitat que porta inherent el cànon, gràcies a l'acció de l'Esperit en l'única Església de Crist, estructura un poble, que és de Déu i de diversos llocs alhora, en un poble de pobles, en una *comunió de comunions*. Per tant, el cànon és un element constituït del poble de Déu, però no l'únic.

Finalment, m'agradaria acabar tot citant la relació *Església i Justificació* (1994) de la Comissió mixta catòlico-romana – evangèlico-luterana que afirma: «El fet que Jesucrist sigui el *fonament* de l'Església (1Co 3,11) i que l'Església visqui de Crist per l'Evangeli, es concreta en el fet que els Apòstols cridats per Crist són *fonaments* de l'Església (Ef 2,20). Els Apòstols no ho són pas per ells mateixos, sinó per l'Evangeli que ells han rebut i pel testimoniatge que ells en donen i que, transmès en la Paraula i el sagrament, crea l'Església, la conserva i la governa. Això té una validesa escatològica permanent: els Dotze Apòstols

66. TREVIJANO, *La Biblia en el cristianismo antiguo*, 22.

67. Cf. PERROT, *Ministri e ministeri*, 227.

de Jesús *s'asseuran en dotze trons i jutjaran les dotze tribus d'Israel* (Mt 19,28; Lc 22,30), i les *Dotze pedres de fonament* de la muralla de la nova Jerusalem *duen els noms dels Dotze Apòstols de l'Anyell* (Ap 21,14).»⁶⁸

[gener 2003]

Jaume FONTBONA
Martí Molins, 43-45
E – 08027 BARCELONA
E-mail: jaumef@correu.vilaweb.com

Summary

The title affirms that the canon constitutes the people as such, and in our case, as a *people of peoples*, the Church. This ecumenical trait is included in the very making of the New Testament canon.

The author of this study, based on other studies, points out that the function of the canon is none other than to lead us towards the knowledge of Jesus Christ (2 Pet. 1:3), that is, to know his life and his teaching, and at the same time his identity as Son of God and his saving mission. The diversity inherent in the canon, thanks to the action of the Spirit in the only Church of Christ, creates a people of God from many different places, building a structure of a people of peoples, a *communion of communions*. Therefore, the canon is a constituent element of the people of God, though not the only one: a valid confession of faith for all, and the ministry of communion are also needed. It is precisely the Jesus event which structures the rule of faith, the canon, and the communion ministry. And the three of them together constitute the Church into a Church of Churches.

68. *Església i Justificació*, núm. 44. Cf. «La concepción de la Iglesia a la luz de la Justificación», *DialEcum* 30 (1995) 261-326; 31 (1996) 233-308.